

- Vekilî, Ş. (1390). “Din-i Firdevsî”, <https://www.soshians.ir/fa>
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yıldırım, N. (2009). *Şahnâme*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Nöldeke, T. (1379). *Hamase-i Millî-i İran*, ter. Bozorg Alevî, Tahran: İntişarat-ı Nigah
- Nizamî Gencevî (1383), *Külliyat-ı Hamse, Hekim Nizamî Gencevî*, haz. Vahid-i Destgirdî, Tahran: İntişarat-ı Tulu’.

ÖMER HAYYAM'IN NEVRUZNÂME'SİNDE ŞARAP VE ŞARAP TÜRLERİ

Nezahat Başçı¹

Giriş

Nevruzname, Selçuklular döneminin en önemli şairlerinden Ebu'l-Feth Ömer b. İbrahim el-Hayyam el-Nişaburî (ö. 1132-?-) 'ye nispet verilmiş toplam 57 varaktan oluşan (kitap sayfası 77) küçük bir risaledir. Besmeleyle başlayan bir mukaddime ve hatimesiz sona eren on sekiz bölümden oluşur. Mukaddime kısmında eseri kendisi üzerinde sohbet hakkı bulunan bir dostunun tavsiyesi üzerine kaleme aldığını belirten müellif bu dostunun kim olduğunu belirtmez. Ancak bu dostunun devrin en iyi isimlerinden birisi olduğuna işaret eder. Adından da anlaşılacağı üzere eser; yeni yılın ilk günü olması münasebetiyle bir bayram havasında kutlanan nevruz gününün ortaya çıkışı üzerinde durur. Müellif eserin genel çerçevesi ve kurgusunu kitabın başlangıç kısmında (Ağaz-i Kitab-ı Nevruzname) genişçe verir. Bu kısımda Acem şahlarının yılın ilk günü kabul edilen nevruza yaklaşımlarından, bugünün astronomik ay ve yıl hesaplamalarından bahseder. Yine bu kısımda; Cemşid, Keyümers, Hüşeng, Tehmüres, Feridun gibi Zerdüş öncesi dönemde kutlanan nevruздan ve yılın on iki ayından (Ferverdin, Ordibeşti, Hordad, Tir, Mordad, Şehriver, Mihr, Aban, Azer, Dey, Behmen, İsfend/İsfendârmed), bu ayların Pehlevi dilindeki mana ve söylenişlerinden, özelliklerinden, Mazdeist kozmolojisinde neye karşılık geldiklerinden bahseder. Dehhâk/Zehhâk denen zalim Biyûrasp'tan, Ehrimenî varlıklar olan divlerden konuşur. Zerdüş'tün ortaya çıkışıyla birlikte bu dini kabul eden Gerşasp'tan ve *Mihrgan*² bayramının kutlanmasını emreden Gerşasp'ın; güneşin akrep burcuna ulaştığı günü, *kebise/kabise günü* olarak ilan ettirdiğinden; bu günün Sasani padişahlarından sonra Abbasi halifelerinden Me'mûn (ö. 833) dönemine kadar uygulanmamış olmasından; ve kebise gününün Melikşah (ö. 1092) döneminde tekrar hayata geçirilmek istenmesinden de söz eder. Melikşah'ın Horasan'da devrin hekimlerini toplattığından, reset(hâne) için gerekli burç ve *zat-ül hilek*³ gibi türlü alet ve edevat yaptırdığından, böylelikle nevruz gününü tekrar Ferverdin ayına çektiğinden bahseder. Ancak Melikşah'ın ömrü vefa etmeyince kebise belirleme işinin bitirilmeden yarım bırakıldığından yakındır. Daha sonra Acem padişahlarının adet ve geleneklerine değinir. Müellif bu bölümde; Zerdüş din adamları sınıfını temsilen mübedler

1 Dr. Öğr. Üyesi. Mardin Artuklu Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, nezahatbasci@artuklu.edu.tr Orcid: 0000-0002-5213-3265

2 İran takvimine göre nevruz yılın başlangıcı olsa da gerçekte yılın ilk yarısının başlangıcıdır. Baharı karşılama zamanıdır. Mihrgan ise yılın ikinci yarısının yani kış mevsimini karşılama bayramıdır. Geniş bilgi için bkz (Behrâmî, 2016: 68-69).

3 Astronomide, yıldız ve burç zamanlarını ölçmede kullanılan küre biçiminde iç içe geçmiş halkalardan oluşan bir alettir.

mûbedinin acem şahlarına takdim ettiği hediyelere işaret eder. Bunlar; altın, yüzük, kılıç, ok, yay, kalem, şarap, at, buğday başağı, güzel yüzlü bir halayık ve avlanmanın bir göstergesi olarak da şahinden oluşan hediyelerdir. Müellif eserinde adı geçen tüm bu hediyeleri ayrı birer başlık altında izah eder. Bu başlıklar şunlardır:

- 1-Acem şahlarının nevruzu kutlaması
- 2-Mûbedler Mûbedi'nin nevruz hediyelerini takdimi
- 3- Mûbedler Mûbedi'nin duası ve şaha nasihati
- 4-Altın ve altınla ilgili söylenmesi gerekenler
- 5-Define ve definelerin belirtileri hakkında
- 6-Yüzük ve yüzükl(erl)e ilgili bilinmesi gerekenler
- 7-Arpa başağı ve onunla ilgili söylenmesi gerekenler
- 8-Kılıç ve kılıçla ilgili bilinmesi gerekenler
- 9-Ok ve yayla ilgili söylenilmesi gerekenler
- 10-Kalem, kalem özelliği ve onunla ilgili söylenilmesi gerekenler
- 11-At ve atın özellikleri hakkında bilinmesi gerekenler
- 12-Pars dilindeki at isimleri
- 13-Şahin ve şahinin özellikleri hakkında bilinmesi gerekenler
- 14-Şahin seçimi hakkında
- 15-Şarabın yararları hakkında
- 16-Şarabın ortaya çıkışı hakkındaki hikâye
- 17-Güzel yüzün özellikleri hakkında

Dolayısıyla müellif, bir çerçeve kurgu etrafında alt başlıklar oluşturarak söz konusu hediyelerden, bu hediyelerle alakalı inanış, rivayet, bilgi ve becerilerden söz eder. Pars dilindeki yüzlerce at isminden ve bu atların özelliklerinden konuşur. Padişahların en önemli uğraşı olan av merasimlerinin ayrılmaz parçası olan şahin seçimine değinir, bu şahinlerin türlerinden ve eğitiminden haber verir. Güzel yüzlülerin hasletini betimler vs. Her bölümde ayrıca alt başlıklar halinde kurguyu bozmadan olay örgüsüne halel getirmeden ibretli hikayeler de anlatır. Anlatılan bu hikayeler genellikle Kabusnâme, Merzbannâme ve Kelile Dimne tarzındaki hikayelerdir. Ayrıca, İslam öncesi İran kültür ve medeniyetine vurgu yapıldığından ve dahi kadim Acem gelenekleri ile şahlarından söz edilmiş olmasından neş'et eserde Şahname'nin de etkisi hissedilmektedir (Mahdum, 2003: 229). Müellifin eserinde vermiş olduğu tüm bilgiler, yaşadığı dönemin tarihi ve kültürel yapısı hakkında da önemli ip uçları barındırır (Göksu, 2009: 23).

İlk olarak oryantalist Friedrich Rosen tarafından 1927 yılında Berlin Eyalet Kütüphanesinde tespit edilip 1930 yılında bilim dünyasına tanıtılan (The Ouatrasns Of. Omer Khyyam Newly Translated, London, 1930, s. 5-18) Nevruzname'nin (Mahdum, 2003: 229) bir kopyası Mirza Aqa Muhammed Han-ı (Abdülvehab) Kazvini tarafından mezkûr yılda İran'a getirilmiş ve Mücteba Minevi/Minoyi tarafından 1933 yılında Tahran'da tahkikli neşri yapılmak suretiyle (Kave Yayınları) basılmıştır. Bu baskıyı ileriki yıllarda Tahran'daki diğer baskıları (Esatir, 1380/2001) izlemiştir. Ayrıca 1990 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te Özbekçe tercümesi de yayınlanmıştır (Mahdum, 2003: 229). Eser üzerine en kapsamlı çalışmayı yapmış olan Mücteba Minevi; eserin Ömer Hayyam'a ait olduğunu kabul etmekle birlikte; gelişigüzel yazıldığını, içerisinde bilimsel, tarihsel ve metot açısından pek çok hatanın olduğu tespitini yapmıştır (Nevruzname, 1380: 29). Eser mezkûr tarihte yayınlandıktan sonra özellikle Hayyam'a aidiyetiyle ilgili birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İranlı araştırmacı Muhit Tabatabai ve Rus oryantalist Vladimir Minorski gibi isimler eserin Hayyam'a ait olmadığını iddia etmiş, bu iddialarına da eserdeki üslup-biliminden yola çıkarak delil getirmişlerdir (Kanberi, 1384: 267). Ancak Ömer Hayyam'ın rubailerini üzerinde uzun yıllar araştırmalar yapmış, modern İran öyküsünün önemli temsilcilerinden Sadık Hidayet gibi isimler ise Minorski ve Tabatabai'nin bu iddialarına karşı çıkarak, yine nesir üslubundan hareketle eserin Ömer Hayyam'a ait olduğunu, hatta Nevruzname nesrinin Nizami-yi Aruzi (ö.1157)'nin *Çâhr Makale* nesrinden daha iyi olduğu kanaatine varmışlardır (Kanberi, 1384: 270). Hidayet ayrıca, Nevruzname gibi İran'ın milli geleneklerini astronomiyle irtibatlandırın ve bu konudaki bilgileri empirizim çerçevesinde ele alarak bunları halk inanışları, enteresan yıldız ve burç yaklaşımlarıyla yorumlayan bir eserin ancak Ömer Hayyam gibi birinin kaleminden çıkabileceği savını ileri sürmüştür. Hidayet de tıpkı Minevi (Nevruzname, 1380: 29-30), gibi Ömer Hayyam'ın dünya görüşü ve felsefik yaklaşımlarının özellikle de epikürcü düşüncelerinin esere yansıdığını belirtmiştir. Eseri üslup-bilim açısından değerlendirmiş bir diğer isim de Melikü's-Şüera Bahar'dır. Bahar, eserin Ömer Hayyam'a ait olabileceğinin kuvvetle muhtemel olduğunu dile getirmiştir. Bahar'ın Nevruzname'nin nesir üslubuyla ilgili değerlendirmesi ve kanaati ise şöyledir:

...Gördüğümüz kadarıyla aceleyle yazılmış bir risaledir. Gerekli şekliyle gözden geçirilip tashih edilmemiştir. İçerisinde tarihi ve edebi hatalar mevcuttur. Ancak nesir üslubu hicri beşinci yüzyılın nesir üslubu ile aynıdır. Pek çok açıdan *Tarih-i Bel'amî* ve *Tarih-i Beyhâkî*'nin nesir üslubuna benzemektedir. Eserde gereksiz kelime tekrarları ve icaz söz konusu değildir. Az sayıda Arapça kökenli kelime kullanılmıştır ve cümleler oldukça kısa ve açıktır. Bu da bize müellifin kendinden önceki Horasan nesir üslubunu devam ettirdiğini göstermektedir. Ancak o da tıpkı Beyhâkî (ö. 1066) gibi kimi durumlarda fiilleri müsned ve

müsnedün ileylere tercih etmiş, birçok yerde belirli fiil yerine meçhul fiiller kullanmıştır. Siyasetnâme ve Kabusnâme'ye göre eski üsluba daha yakındır. Karine niyetiyle bazı fiilleri atmamış, kimi ön ve son ekleri de çıkartmamış olsaydı, Samani üslubuyla yazılmış bir eser olduğunu söyleyecek, *Tarih-i Sistan* ve Nasır Hüsrev (ö. 1073-?-)'in *Zâdü'l-Müsâfirin*'e benzer bir eserdir, şeklinde değerlendirecektik...(Bahar, 1389: 2/166-168)

Son dönem Hayyam uzmanlarından İranlı araştırmacı Kanberi ise; eserdeki özellikle şarap ve şarapla ilgili kısımlardan yola çıkarak bunu *Bahru'l-Fevâid* gibi eserlerde yer alan bilgilerle karşılaştırmış ve eserin Ömer Hayyam'a ait olduğunu, olmazsa bile onun dönemine çok yakın bir dönemde yaşamış, basiret sahibi, kalem ehli birisi tarafından yazıldığını ileri sürmüştür. Kanberi'ye göre; eserinin yarım bırakıldığı ve Hayyam'ın öğrencilerinden birisi tarafından tamamlanmış olma ihtimali de söz konusudur. Yine Kanberi'ye göre; Ömer Hayyam eski Acem hükümdarlarının geleneklerini, özellikle de Sasanilerin hükümet ve devlet modelini Selçuklu meliklerine üstü kapalı mesajlar şeklinde önermektedir (Kanberi, 1384: 269). Ona göre Hayyam, bu eserde Türk, Rum ve Acem meliklerini aynı soydan (Feridun'un Selm, Tûr ve İrec adlı üç evladından) geldikleri savıyla İranîlik potasında göstermiş, böylelikle İranî kimliğe vurgu yapmıştır (Kanberi, 1384: 269-270). Kanberi'nin bu görüş ve düşünceleri yukarıda adı geçen tüm İranlı araştırmacıların da düşüncesidir. Yine araştırmacıların kahir ekseriyetinin de görüşü olduğu üzere bu eser, Hayyam'ın Nişabur'da kaleme almış olduğu bir eserdir. Melikşah'tan sonraki bir Türk padişahına ithaf edilmiş ve bu padişaha Melikşah'ın başlatmış olduğu rasathane inşası çalışmalarının tamamlanmasını telkin etmiştir (Nevruznâme, 1380: 23-24, Mahdum, 2003: 229). Bu sebeple eserde Orta Asya Türk ve Tacik mirası açısından önemli ayrıntılar söz konusudur. Özellikle atlarla ilgili kısımda bu ayrıntılar kendisini ziyadesiyle göstermektedir (Göksu, 2009: 23-25). Eserde mübedler mübedinin şaha takdim ettiği hediyeler arasında yer alan şarabın ortaya çıkışından ve onlarca çeşidinden söz eden müellif; hangi şarabın hangi mizaca uygun geldiği, özelliği ve etkisi hususunda da detaylı bilgiler paylaşmıştır. Naklettiği bilgileri Sokrates, Hipokrates, Galenus, İbn-i Sina ve Muhammed b. Zekeriya-yı Razi gibi hekimlere dayandıran müellif; örneğin acı tadı olup şeffaf görünüme sahip üzüm şarabının; kederi bertaraf ederek yüreğe neşe verdiğini, bedene ideal bir form kazandırdığını, sindirimi kolaylaştırdığını, cilde tazelik ve canlılık verdiğini, hafızayı güçlendirdiğini, cimriyi cömert, korkağı cesur ettiğini vs. kadim tıp usulünce izah etmiş, bunları da bedendeki dört mizacla (enasır-ı erbaa/ahlat-ı erbaa) ilişkilendirerek açıklamıştır. Şarabın yararları üzerinde duran müellif zararları ve zararlarının bertaraf edilmesi hakkında da gerekli açıklamaları yapmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada evvela şarabın İran'daki serüveni, kutsal kitap anlatılarına yansımaları ve özellikle İslam dönemi sonrası şekillenen edebiyata geçişi ile ilgili bilgiler

verilecek, eserde şarapla ilgili anlatılan mitolojik nüktelere değinilecektir. Bu anlatılar, yine Selçuklu döneminin önemli klasikleri arasında yer alan *Rahetü'l-Sudûr* gibi eserlerdeki ilgili anlatılarla karşılaştırılacaktır. Müellifin şarap ve şarap türevleri hakkında vermiş olduğu bilgiler aynen aktarılacaktır. Böylelikle klasik edebiyatta hakikî ve mecazî şekillerde sıklıkla karşılaşılan şarap imgesinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

1. Şaraba Dair İran'daki Kutsal Metin Anlatıları ve Edebiyata Geçişi

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan şarabın, antik İran uygarlığı, kültür, tarih ve edebiyatının her alanında etkileri görülen yadsınamaz bir yeri vardır ve belki de bundan dolayıdır ki eski anlatılarda, hatta mitolojik ve efsanevi metinlerde bile şarabın menşei olarak İran coğrafyası (özellikle Zagros ve civarı) gösterilmektedir. İranlıların antik dönemden itibaren “şah dârû” yani ilaçların şahı adını verdikleri şarabın menşei ile ilgili olarak, *Zadesparm Seçkileri* denen Pehlevi metninde; “Tek yaratılmış inek öldürüldüğünde, onun her bir parçasından toprakta bir bitki açmış ve o bitkilerinin kanından da *mād/mey adlı çocuk* yani şarap meydana gelmiştir”, diye yazar (Beyrek, 1399: 2). Aynı şekilde *Minû-yi Hired'* de iyi ve kötü tıynetli kişiliklerin birbirinden şarapla ayrılabilceğinden söz edilir (ki bu sözün bir yansıması Nevruzname'de şarabın yararları bahsinde geçer) ama içilirken dikkatli olunması, ölçünün kaçırılmaması gerektiği (Yıldırım, 2008: 515) bildirilir. Şarabın varlığına işaret etmiş olan bu metinler dışında kadim İranlıların kutsal dini kitaplarından kabul edilen *Avesta* ve bunun alt tefsirleri olan *Zend* ve *Pazend* gibi Mazdaist metinlerinde ise üzümden veya şaraptan/mādha övgüyle bahsedilmez, hatta şarabın kınandığı, bunun necis ve kötü karakterli zalim kralların cesaret içeceği olarak tanımlandığı, bunun yerine *hāuma/sāuma/hūm*⁴ denen yine sarhoş edici özelliği bulunan kutsal bir içecek konduğu görülür (Beyrek, 1399: 3). Eski İran'da saltanatın bir göstergesi olan şarap ve gizemli bir bitki olarak kabul edilen üzüm suyu; hayat bağışlayıp öldürme gibi birbirine zıt iki özelliği taşımaktadır, dolayısıyla Zerdüş öncesi ve sonrası devirlerde içilmesi teşvik edilmemişse de yasaklanmamıştır. Sasaniler döneminde ise işret meclislerinin vazgeçilmezleri arasında yer almıştır. Aristokrat saray ahalsinin sıklıkla kullandığı şarap, halk kitleleri tarafından da kullanılmıştır. Halk, Mihriğan gibi bayramlarda yılda bir ya da birkaç kez sınırsız şarap tüketme iznine sahip olmuştur. İslamiyet'in İran'a gelmesiyle birlikte yasaklanan şarabı halkın hayatından söküp atmak o kadar da kolay olmamıştır. Çünkü şarap İranlılar için musikî ve aşkla beraber üçüncü bir mutluluk unsuru olarak geleneğe işlenmiştir (Yıldırım, 2008: 514).

4 Sanskritçe *hāomā* olarak bilinen sarı bir bitki olan *hūm*'dan eskiçağlarda süte benzeyen beyaz sıra elde edilir ve bununla bir şerbet yapılır ya da sütle karıştırılır ve bedel olarak da tanrılara sunulurdu. Mazdeist Aryan toplulukları, tanrısal güç taşıdıklarına inandıkları için dini merasimlerinde bu hūmlardan içer, bu içeceğin de ruhu ferahlattığına inanırlardı. Mazdeizmde çok önemli bir ibadet olarak kabul edilen *hūm* içme törenleri Hristiyanlıktaki Mesih'in kanı ve ruhu olarak kabul edilip içilen şarap gibi kutsaldı (Yıldırım, 2008: 387-388).

Nitekim bazı araştırmacılar; İranlıların hâlâ nevrüz bayramında devam ettirdiği *haftsin sofrası* geleneğinde, sofraya serdikleri “sin/س” harfi ile başlayan yedi çeşit yiyecek ve içeceğin, geçmişte *haftşin* yani yedi “şin/ش” harfi ile başlayan yiyecek ve içecekler olduğunu; bu yedi şin harfiyle başlayanlar arasında şarabın da bulunduğunu ancak İslami dönem sonrası haram olduğu için şarap yerine sin harfiyle başlayan sirke konduğunu belirtmişlerdir (Beyrek, 1399: 3). Şarap ve tahammur etmiş mayalı içecekler Kuran’da haram kılınmış olmasına rağmen İranlılar arasında Sasani devri sonrası bile uzun bir süre kullanılmaya devam etmiştir. Kadim İran’dan aktarılagelen genel davranış ve faaliyet kuralları içerisinde İslam dinine ait kimi unsurların İranlılar arasındaki yokluğu veya bu unsurların İran toplumu nezdindeki zayıflığı; Emevîler devrinden itibaren şarap ve musikî gibi öğelerin Arap idareci sınıfını, İran menşeli aristokrat kültür geleneklerine göre şekillendirdiği görülmektedir. İranlıların bu özelliğinin söz konusu dönemde Arap şiirinde *hamriyye* yani şarap temalı şiirlerin oluşmasına etki ettiği de görülür. Nitekim hicretin II. yüzyılından itibaren Kufe’de, dini sosyal kuralları hiçe sayan bir grup aşk ve şarap şairi ortaya çıkmıştır. Örneğin bu yüzyılda Emevîlerden Velid b. Yezid’in şiirlerinde şarap teması egemendir. Bu tema Arap şiirinde Ebû Nüvâs (ö.813)’la doruğa erişmiştir. Ebû Nüvâs hamriyye şiir tarzını edebi bir akıma dönüştürmüş ve bu akım ileri ki yüzyılda, sufi şairler tarafından (İbnü’l-Fârîz -ö.1235- gibi) hedenostik tema yerine mistik-tasavvufî sarhoşluk-vecd haline dönüştürülmüştür. Şarap, artık tanrının bir tezahürü olmuş, sarhoşluk, maddi dünyayı unutma, dünya kayıtlarından tecerrüd etme şeklinde tasvir edilmeye başlanmıştır (İnalcık, 2010: 4-5). Dolaysıyla Câhiz (ö. 868)’in nesirde, Ebû Nüvâs’ın şiirde başlattığı bu yeni akım, İslam dönemi sonrası İranlı şairlerce hemen benimsenmiş ve bu geleneğin kendi kültür kodlarına daha uygun olduğu varsayılmıştır. Aynı tema İranlı şair ve müelliflerin katkısıyla form değiştirerek daha da zenginleştirilmiştir. İslami edebiyatta; *bâde*, *râh*, *râhik*, *mûl*, *çerağ-ı mûğan*, *ateş-i mûğan ab-ı engür*, *dohter-i rez*, *ab-ı ahmer*, *ab-ı ateşbâr*, *ab-ı ateşefrûz*, *ab-ı ateşfâm* vs. mecazî ve hakiki şarap, şarap isimleri ve şarap mazmunları ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu mazmunlar; XX. yüzyıla kadar Arap, Fars, Türk vs. doğu edebiyatlarının tamamında çeşitli varyantlarıyla birlikte kullanılagelmiştir.

2. Şarabın Ortaya Çıkışına Dair Nevruznâme’deki Mitolojik Anlatı

Nevruznâme’de şarabın ortaya çıkışına dair mitolojik bir anlatıya yer verilmiştir. Bu anlatıya göre şarabı ilk bulan İran şahının İran mitolojisinde Surûş gibi tanrısal güçleri olan Behram olduğu söylenir. Nevruznâme’de şarabın ortaya çıkışına dair anlatılan bu mitolojik hikâyenin benzer bir versiyonu *Rahetü’l-Sudûr* ve *Cevâmiu’l-Hikâyat* gibi eserlerde de mevcuttur. Örneğin Ravendi’nin eserinde aşağıdaki anlatıda adı geçen Acem hükümdarı Şah-ı Şemiran adıyla belirtilmiş olan Pişdadi hanedanlığından Behram-şah

değil, Şah-ı Keykubad'tır. Ravendi aynı şekilde bu hikâyenin yine Pişdadi hanedanlığının dördüncü ve en büyük hükümdarı olan ve tıpkı Behram gibi tanrısal güçlere sahip Cem/Cemşid döneminde yaşandığını da belirtmektedir (Ravendi, 1385: 423-425). Nitekim ilk dönem Fars şairlerinden Menûçehr-i Damğani (ö. 1041 -?-)'nin şiirlerinde de şarap ve şarap küpüne *Duhter-i Cemşid* yani Cemşid'in kızı denmiştir ki bu inanışın da Ravendî'nin naklettiği anlatıya dayandığı görülmektedir. *Murûcu 'z-Zeheb'* de ise şarabı ilk defa Ezûr ve Helhâs adlı iki kardeşin bulduğu aktarılmıştır (Yıldırım, 2008: 515). Nevruzname'de ise müellif; “şimdi üzümün nereden geldiğini ve şarabın nasıl yapıldığını açıklayalım” diyerek; aşağıdaki anlatıyı olduğu gibi şu şekilde nakletmiştir:

Tarih kitaplarında belirtildiği üzere; Behram talihli, hükümferma bir padişahı. Bir hayli hazineye sahipti, her istediğini elde edebilen biriydi. Ordusunda sayısız asker vardı. Bütün Horasan onun emri ve yönetimi altındaydı. Ve Cemşid'in yakınlarındandı. Bir adı da Şemiran idi. Herat'ta ve henüz ayakta olan Şemiran Kalesini o inşa ettirmişti. Onun da bir oğlu vardı. Adı *Bazan*'dı. Son derece cesur, güçlü ve kuvvetli biriydi. Kendi döneminde onun gibi ok kullanabilen kimse yoktu. Şah-ı Şemiran (Behram) bir gün oturmuş karşısında duran güzel bir manzarayı izliyordu. Devletin ileri gelenleri de önünde dizilmişti. Oğlu Bazan'da babasının yanında duruyordu. Ezkaza bir huma kuşu tam şahın karşısına gelmiş bağıyor/ötüyordu. Derken tahtın hemen karşısında az ilerde aşağı doğru süzülerek yere kondu. Şah-ı Şemiran huma kuşuna baktı. Huma kuşunun boynuna bir yılanın dolandığını gördü. Yılan huma kuşunun boynuna dolanmış, hayvanın başını hareketsiz bırakmıştı. Bir yandan da kuşu ısırmaya hazırlanıyordu. Şah-ı Şemiran önündekilere döndü; “Ey yiğit aslanlar, şu huma kuşunu şu yılanın elinden kim kurtarmak ve dosdoğru bir okla onu avlamak” ister diye sordu. Bazan, “padişahım bu benim işimdir”, diyerek öne atıldı. Öyle bir ok gerdi ki zihi bırakmasıyla yılanın başının yere mihlanması bir oldu. Huma kuşuna ise en ufak bir zarar gelmemişti. Böylelikle huma kuşu kurtulmuştu. Bir süre orada kanat çırpıttıktan sonra gözlerden kaybolup gitti. Ezkaza bir yıl sonra aynı gün Şah-ı Şemiran mezkûr manzaranın karşısına geçmiş otururken aynı huma kuşu tekrar görüldü. Başlarının üzerinde uçuyordu. Sonra yere kondu. Yılanın öldürüldüğü noktaya inmişti. Gagasında taşıdığı bir şeyi tam o noktaya koydu. Ardından birilerini çağırır gibi öttükten sonra kanatlanıp uçtu. Şah gördükleri karşısında tekrar yanındakilere döndü: “Bu kendisini yılanın elinden kurtardığımız o huma kuşu değil mi?” diye sordu ve ekledi: “Demek ki bizlere bir hediye getirmiş, baksanıza gagasını yere vurup duruyor, gidin ve bakın, oraya ne koyduysa onu alıp getirin!” dedi. Mülazımlarından iki üç kişi o noktaya doğru gitti. Yerde birkaç tohum gördüler. Tohumları alıp geldiler, Şemiran şahının tahtı önüne koydular. Şah tohumlara baktı. Oldukça sert tohumlardı. Bilge ve akıllı kişileri çağırttı. Tohumları onlara

gösterdi; “Huma kuşu bunları bize hediye olarak getirmiş, bunu nasıl görüyor, neye yorumluyorsunuz, bu tohumları ne yapmalıyız?” diye sordu. Orada hazır bulunanların tamamı, tohumların ekilmesi ve özenle yetiştirilmesi, seneye kadar izlenilmeleri hususunda fikir birliğine vardı. Bunun üzerine şah tohumları bahçıvanına vererek bahçede bir köşeye ekmesini, etrafını da iyice korumaya almasını emretti. Hayvanların ya da kuşların yememesine dikkat etmesini de salık verdi. Düzenli olarak tohumların durumundan ve hallerinden kendisini haberdar etmesini de söyledi. Bahçıvan denilenleri yaptı. Nevruz (bahar) ayı geldiğinde; tohumlar fide vermişti. Dalları açmıştı. Bahçıvan durumu padişaha haber etti. Şah devlet büyükleri ve bilgeler heyetiyle birlikte fidelerin olduğu yere gitti. Orada hazır bulunanlar; “Bizler bugüne kadar böyle bir fide ve böyle bir dal görmedik” dediler ve hemen geri döndüler. Bir zaman sonra fideler daha da dallanıp serpildi. Geniş yapraklar açtı. Darı bitkisine benzer koruklar tuttu. Bahçıvan şahın huzuruna varıp durumu kendisine ilettiler ve “bugüne kadar bahçe de bundan daha güzel bir ağaç görmedim” dedi. Şah tekrar devlet büyükleri ve bilge heyetini toplayarak sözü edilen ağacın başına gitti. Fidelerin artık birer asmaya dönüştüğünü gördü. Asmadaki salkımları görünce hayret etti. “Diğer tüm fidelerin büyümesini, salkımların hepsinin yetişmesini bekleyip görmeliyiz”, dedi. Salkımlar büyüüp koruklar yetiştiğinde onlara dokunmaya cesaret edemediler. Derken mevsim hazana döndü. Elma, armut, şeftali ve nar gibi meyveler yetişti. Şah bahçeye gelmişti. Üzüm asmasını gördü. Gelin gibi süslü görünüyordu. Salkımları büyümüştü. O yemyeşil renkli yaprakları koyulaşmaya başlamıştı artık. Rüzgâr şiddetli esmiş ve salkım tanelerini yere düşürmüştü. Bunu gören bilgeler heyeti, bu ağacın meyvesinin salkımlardan düşen taneler olduğu konusunda fikir birliğine vardı. Asmalar artık tam anlamıyla yetişmişti ve tutan salkımlardan habbeler düşmeye başlamıştı. Bu aynı zamanda bu meyvenin faydasının suyunda olacağını da bir işaretiydi. Öyleyse suyunu almalı ve bir testiye koymalı, ne olacak bekleyip görmeliydiler. Ancak kimse habbeleri eline alıp da yemeğe cesaret edememişti. Onun zehirli olabileceği, kendilerini öldürebileceğinden korkuyorlardı. Bağa bir testi getirip suyunu testiye koydular. Testi dolduktan sonra bahçıvana ne görse ne duysa derhal kendilerine iletmelerini söylediler. Sonra da geri döndüler. Şıra testide kaynadığında bahçıvan tekrar şaha koştu. Şaha; “Bu meyvenin şırası, altında ateş olmayan kazan gibi kaynıyor ve köpürüyor” dedi. Şah; “Kaynaması durduktan sonra bana ver” dedi. Bahçıvan bir gün sonra şıranın kaynamasının durduğunu, berraklaştığını ve şeffaf bir hal aldığını gördü. Kırmızı bir yakut gibi ışıltılı parlıyordu. Derhal şaha haber verdi. Şah bilge heyetle birlikte testinin başına geldi. Onun şeffaf ve saf rengini görünce hayrete düştüler. “Demek ki bu ağaçtan kasıt buydu ve bu da faydasıydı/meyvesiydi ama bunun zehir mi yoksa panzehir mi olduğunu bilmiyoruz” dediler. Zindandan ölüme mahkûm edilmiş

bir suçluyu getirip o şıradan ilk ona içirmeye karar verdiler. Böylelikle nasıl bir etki bırakacağını göreceklerdi. Kararlaştırıldığı gibi de yaptılar. Mahkûm adama şıradan içirdiler. Şırayı içen mahkûm önce yüzünü ekşitti. “Daha ister misin” diye sordular. O da “evet isterim” dedi. Biraz daha verdiler. Mahkûm bir süre sonra eğlenmeye, şarkı söylemeye ve belini kalçalarını kıvırmaya başladı. Öyle ki karşısında bir padişahın durduğunu dahi unutmuştu. Şıradan daha da istedi. “Biraz daha verin sonra bana ne isterseniz onu yapın ne de olsa er kişi ölümüyle doğar”⁵ dedi. Üçüncü kez şıradan verdiler. Üçüncüsünü içtikten sonra, başı ağırlaştı ve uyuyakaldı. Bir sonraki güne kadar da uyanmadı. Kendine geldiğinde onu padişahın huzuruna çıkardılar. “Dün içtiğin şey neydi ve nasıldı, onu nasıl buldun? İçtikten sonra kendini nasıl hissettin?” diye sordular. Mahkûm; “İçtiğim şeyin ne olduğunu bilmiyorum ama her neyse çok hoş bir şeydi. Keşke bugün ondan şöyle üç kadeh daha bulabilseydim. Birinci kadehi zorla içebildim, tadı acıydı. Mideme indikten sonra canım ikincisini çekti. İkinci kadehi içtikten sonra içim kıpır kıpır, neşe ve mutlulukla doldu öyle bir hale geldim ki utanma duygumu dahi yitirdim. Dünya gözümde basitleşti, bir hiç oldu. Derken kendimle sizin (şah) aranızda bir fark olmadığını gördüm. Dünyanın tüm kahrını acısını unuttum. Üçüncü kadehi içtiğimde ise güzel ve tatlı bir uykuya daldım” dedi.

Mahkûm adamın anlattıkları bittikten sonra şah adamın tüm cürmünü affederek onu serbest bıraktırdı. Bu sebeple; bilgeler heyeti, şaraptan daha hoş ve daha kıymetli bir nimet olmadığı hususunda fikir birliği vardılar. Çünkü şarapta olan bu özellik diğer hiçbir meyve ya da içecekte yoktu. Bunun üzerine Şah-ı Semiran, bezme oturulmasını ve bezmelerde şarap içilmesi geleneğini başlatmıştı. Ondandır oluk oluk şarap akmış, şarkılar söylenmiş, sazlar çalınmıştı. Üzüm tohumu ekilen o bahçe hala ayaktadır. Oraya *Behragûre*⁶ derler. Şehrin giriş kısmında yer alır. Ayrıca denir ki üzüm fideleri dünyaya Herat’tan dağılmıştır. Çünkü Herat’taki üzümün bir benzeri başka bir şehir ya da vilayette bulunmaz. Herat’ta yüz çeşit üzüm vardır ki halk onların isimlerini ezbere bilir. Öyle ki o üzümlerden elde edilen şarabın faziletleri saymakla bitmez (Nevruznâme, 1380: 65-70).

3. Şarap Türleri, Yararları, Zararları ve Zararlarının Giderilmesi

İranî sahada şarap ve şarap türleri hakkında bilgi veren klasik eserlerin başında Ravendi’nin yukarıda adı geçen Rahetu’l-Südûr vel-Rivayetu’l-Sûrur adlı eseri gelir. Bu eserde Ravendi tıpkı Nevruznâme’deki gibi şarabın yararları ve zararlarını kadim hekimlerden nakleder. Bu açıdan iki eser arasında ciddi benzerlikler olduğu görülür. Bu benzerlikleri göstermek için ilkin Ravendi’nin

5 Cesaret ifade eden bir deyimdir.

6 Gûre ya da Gûrec denilen bu yer Herat yakınlarında bir köy adıdır. Behra ise Behram isminin kısaltılarak bu şehre verilmesinden ileri gelir (Nevruznâme, 1380: 109).

rivayetinden bazı kısımları ardından da Nevruznâme'nin anlatısını vermekle yetiniyoruz:

...Akıllı kişilerin şaraptan murad ettiği; ruhun mutluluğu, bedenın sağlığı ve bu sağlığın korunmasıdır. Bilinmelidir ki insan bedeninde üç kuvvet vardır. Bunlardan ilki *şehvâni* kuvvettir. Bu kuvvetin görevi lezzet hasıl etmek ve şehvetle vakit geçirmektir. Bunun bedendeki yeri ciğerdir. İkinci kuvvet ise *nefsâni* kuvvettir. Ona *natıka* da derler. Hikmet, ilim ve doğruluğun arayışında olan kuvvettir. Bedeni kötü iş görmekten korumak da bu kuvvetin görevleri arasındadır. Bu kuvvet insana has bir kuvvettir, kaynağı ve yeri ise dimağdır. Kuvvetlerin en saygınıdır. En cimri kuvvet ise şehvâni kuvvettir. Bu iki kuvvet bir diğerine karşı muhalif iş de görebilir, karşısındaki muhalif gücü veya muhalif işi alt etmeye, yok etmeye de çalışır. *Aklı* kuvvet ise kötülükten sakınan, aklın emrettiği iyiliği yapan kuvvettir. Bunun vazifesi de şehvâni kuvveti yenmek, iyi işler görmektir. Ahiretten korkan bir kuvvettir bu aynı zamanda. Bu sebeple fazlaca acı çekmektedir, zorlanmaktadır. Hekimler bu kuvvetin acısını dindirecek ve onu rahatlatacak bir çözüm ve bir derman aramışlardır. Ondaki acıyı (kısmen) dindirecek şaraptan daha yararlı bir derman bulamamışlardır. Bunun şarapla mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Özellikle de üzüm şarabıyla. Üzüm şarabını, insanoğlundaki mezkûr üç kuvveti, iyiliğe sevk edecek yegâne güç olarak tespit etmişlerdir hekimler... Ancak bunu da söz konusu üç kuvveti ortadan kaldırmaması şartıyla söylemişlerdir. Zira şarap insandaki bu kuvvetleri yok ederse bu seferde insan nesli tehlikeye girer ve ben-i ademinin soyu kurur...Şarap, ölçülü ve sindirim gücünün gerektirdiği oranda içildiğinde, (Efesli) Rufus'un da dediği gibi; insanda içgüdüsel bir hararet meydana getirir ve yiyeceklerin sindirimini kolaylaştırır, bedendeki mutedil olmayan hıltları mutedil hale getirir, kişinin renginin açılmasını, zayıflarda ise kilo alınmasını sağlar. Kana karışmış safrayı idrar yoluyla attırır. Ham balgamı söker. Ruhu semirtir, kanı artırır...Kanı kötü hıltlardan arındırır. Hayvâni şehveti dizginler. Rüzgârda bırakılmış kulunçları açar...Galenus der ki; Midedeki havayı alır, damarları akıcı hale getirir...Uykunun keyfiyetini artırır...Hipokrat der ki; Şarap bedende aşırı hıltlanma yapmaz. Nefesi açar, mutluluk getirir, ruha tazelik verir. Bedenin hararetini dengeler. Dioscorides der ki; Zehirlenmiş olana iyi gelir. Güçlü bir şarap zehirli akrebi bile alt eder. Tabipler şarabı manihülya müptelası olanlara da önerir. Tabiplerin üstadı Asklepios der ki; kötü ve aşırı şarap içmekten vesvese, delilik, zekâ geriliği, unutkanlık, bulanık görme, his kaybı yaşama, uykuda ya da ayakta korku ve endişeye kapılma gibi hastalıklar belirir. Tüm bunlar dimağın (nörolojik) hastalıklarıdır ve aşırı şarap içmekten kaynaklanır. Fiziksel hastalıklardan ise felç olma, mizaç eksikliği yaşama, karaciğerin zayıflaması, baş ağrısı, diş ağrısı gibi hastalıkların görülmesi hatta ölümün dahi gerçekleşmesi mümkündür. Öyleyse akıllı kişi

odur ki tüm bu zararlı şeylerden uzak durup, ahiret endişesiyle bunlardan sakınan, üzüm suyuna bir miktar da olsa su ilave edip kaynatan, testide kıvama gelmesini sağlayan, içerken ölçülü içip sarhoşluktan imtina eden, beraberindeki dostlarının sevgi ve saygısını yitirmeden ağırbaşlılıkla içen kişidir... Kuru üzümünden şarap yapılacaksa eğer, temiz olanları seçilmelidir. Yıkandıktan sonra sıcak suyla birlikte bir kaba konulmalı, güzelce ezilmeli, temizlenmeli sonra da kaynatılmalıdır. Bir ya da iki elma veya ayva eklenmelidir ki şarap güçlü ve sıcak bir tabiata evrilsin, sindirimi kolaylaştırsın, helalleşsin... Hurma şarabı ise yumuşak ve sıcak olur. Mizacı yumuşatır. Midedeki ağırlığı alır. Göğse iyi gelir. Bedeni besler, kulunçları açar. Ballı, arpalı, şekerli veya buğdaylı diğer şaraplar ise mizaca göre değişir, yarar veya zararları mizaçlara göredir... (Ravendi, 1385: 426-428).

Ravendi'nin yukarıdaki anlatılarına benzer ifadeler İmam Fahreddin er-Râzi (ö.1210)'nin *Mefatihü'l-Gayb ya da et-Tefsirü'l-Kebir* adlı eserinde (c. 6, s. 49-50) Bakara suresi 219. ayetinin tefsirinde verilmiştir. İmam er-Razi'nin bu husustaki ifadeleri aynen şöyledir: "...Allah'ın bazı faydaları vardır dediği şey şaraptır. Zira onlar (cahiliye dönemindeki şarap satıcıları) şarapları etraftan toplayıp onun hakkında da mübalağa ediyorlardı. Pazarda müşteri çekebilmek için şaraba birtakım özellikler veriyor, böylelikle satıştan daha çok kâr elde ediyor ve şarap hakkında şu yargılarda bulunuyorlardı; "Güçsüzü güçlü kılıyor, yemeğin hazmini kolaylaştırıyor, şehveti artırıyor, hüzünlenene teselli veriyor, korkağa cesaret cimriye ise cömertlik ihsan ediyor, cilde parlaklık ve teravet veriyor, rengi açıyor, içgüdüsel hararetle birlikte himmeti artırıyor, mizacı dengeliyor..." (Hürremşahi, 1380: 1/669). Bu rivayetlere benzer anlatılar Nevruznâme'de de geçer. Nevruznâme'de şarap ve şarapla ilgili daha geniş malumatlar verilir. Ancak aşağıda ve yukarıda verdiğimiz metinler karşılaştırılmalı okunduğunda aralarında birtakım benzerliklerin olduğu gibi farklılıklarının da olduğu görülecektir. Dolayısıyla aşağıda şarabı "içeceklerin şahı" olarak addeden Nevruznâme'nin müellifi bu kısımda şarap türlerini, bunların yararları ile zararlarını daha ayrıntılı anlatır. Bu bölümde şarabın haram oluşuna pek aldırılmayan müellif, Kuran'dan örnek verdiği ayetlerde bile bunun zararlarından ziyade yararlarına dikkat çeker. Ayrıca kadim ve geleneksel tıp ilmince kabul edilen, insan bedenindeki kan, safra, balgam ve sevda denen dört sıvıya işaret eder. Ahlat-ı erbaa da denen bu dört sıvı ateş, hava, toprak ve su (enasır-ı erbaa) olan dünyadaki dört elementin insan bedenindeki karşılığı olarak verilir. Dolayısıyla müellif tavsiyelerini bu diskur üzerinden aşağıdaki şekilde açıklayarak Ravendi'nin verdiği bilgilerden daha ayrıntılı bir reçete sunar:

Sokrates, Hipokrates, Galenus, İbn-i Sina ve Muhammed b. Zekeriya-yı Râzi gibi tıp bilginleri; özellikle **acımsı saf üzüm şarabına** dikkat çekerek,

insan bedenine bu şarap gibi nüfuz ve etki edebilen başka bir içecek yoktur, demişlerdir. Bu şarap türünün özelliği kederi bertaraf etmesi ve gönle mutluluk vermesidir. Bedeni semirtir. Ağır yiyeceklerin sindirimini kolaylaştırır. Yanakları kızartır. Cilde tazelik ve canlılık verir. Zekâ ve hafızayı güçlendirir. Korkağı cesur cimriyi ise cömert kılar. Bu şarabı içen kişi hastalıklara daha az yakalanır. Daha çok sağlıklı kalır. Vücutta akışkan ve musin miktarı bozulmuş balgamdan kaynaklanan yüksek ateş ve buna bağlı hastalıklar şarap içen kişi de ara sıra görülebilir ancak böyle bir hasta, şarap içtiği için ishal olur ve bu ishal durumu bozuk balgamın midede toplanmasını engeller. Bir grup zekâ sahibi insan şarap için **adamlığın ölçüsüdür**, demiştir. Bir grup **mantık münekkiti**, bir başka grup **ilmin sarrafı**, diğer bir grup ise **sanatın ölçüsü**, adını vermiştir. Büyükler ise ona (şaraba) **sabun-i ilham**⁷, bir başka grup da **müferrehu'l-gâm**⁸, demiştir.

Ve her kim beş kadeh saf şarap içerse, kendisinde bulunan iyi ya da kötü (huyları) ortaya çıkarır, böylelikle kendi cevherini göstermiş olur. Şarap yabancıyı dost kılar, dostluğu artırır. Şarabın, dostları birbiriyle oturtması gibi başka birçok özelliği de vardır. Ve dünyadaki yağlı, tatlı, mayhoş ne kadar lezzet varsa ondan ancak doyulacak kadar yenir, fazlası yenirse tiksindirir fakat şarap öyle değildir. İnsan onu içtikçe içmek ister ve kişi ona doymaz ve ondan tiksindirmez. Bu şarap (**acımsı saf üzüm şarabı**), tüm şarapların şahıdır. Cennette pek çok nimet vardır. Cennetin en iyi nimeti de şaraptır. Öyle olmasaydı Allah onu boş yere kendisine ait kılmazdı. Zira dünya ve ahiret nimetlerinin tamamı onun takdir ve iradesindedir. Kitab-ı Muhkem (Kur'an-ı Kerim)'de buyurulduğu gibi; “وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا”⁹ yine başka bir ayette de belirtildiği üzere; “وَمَنَافِعَ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمْ لَكَبِيرٌ مِّنْ نَّفْعِهِمْ”¹⁰ insanlara faydası çoktur ancak zararı faydasından daha fazladır. Dolayısıyla akıllı kişi şarabı öyle içmeli ki mezesi bezesini¹¹ görece bastırabilsin. Böylece herhangi bir vebal altına da girilmemiş olsun. İnsan nefsinin öyle bir terbiye etmeli ve o terbiye sınırını öyle bir yere vardırması ki; şarap içmeye başladığı andan itibaren sonuna kadar kendisinden en ufak bir kötülük veya nahoş bir amel görülmemeli, söz ve davranışlarında iyilik ve güzellikten gayrı bir şey sâdir olmamalıdır. Nefsin terbiyesi, söz konusu bu dereceye yükseltirirse işte o zaman şarap içmek o kişiye yakışır ve yaraşır ki şarabın faziletleri de bu minvalde oldukça fazladır. Şimdi hekim Galenus, Hâce İbn-i Sina ve Muhammed b. Zekeriya-yi Razî gibi büyük tabiplerin

7 İlham ya da ilhem kelimesi Sami kökenli olup sözlükte “içmek, birden yutmak” anlamındaki lehm (lehem) kökünden türetilmiştir ki burada da bu mana murad edilmiştir. Sabuni ise nişasta, bal, susam yağı ve bademle yapılmış bir tür lokum veya helva çeşididir. Bu lokum veya helva sabun kalıpları gibi kare şeklinde kesildiğinden bu ismi almıştır (Nevruzname, 1380: 128). Sabun-i ilham; lokum gibi boğazdan yumuşak şekilde akıp mideye indiğinden şarap için kullanılmış birleşik bir isimlendirmedir.

8 Gâm ve kederden arındıran anlamında kullanılmıştır.

9 Rabb'leri onlara tertemiz içecekler büyüktür. İnsan Suresi 21. Ayeti.

10 Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar da vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Bakara Suresi 219. Ayeti.

11 Buradaki beze, günah ve zarar anlamında kullanılmıştır.

şarabın yararları, zararları ve bu zararlarının bertaraf edilmesi hakkındaki bazı uyarılarını yâd edelim:

Sarhoş edici şarabın yararları: Yemeği sindirir. Vücudun ana hararetini yani içgüdüsel hararetini artırır. Bedeni güçlendirir. İdrar, ter ve buhar¹² yoluyla vücudu temizler.

Zararları: Aşırı sıcak mizaca sahip çocuklar için zararlıdır.

Zararının giderilmesi: Sıcak mizaçlı kişilerin içmesi durumda bu şarabı az biraz su ya da gül suyuyla karıştırmak gerekir ki kişi zarar görmesin, vesselam.

Beyaz renkli ince şarabın yararları: İştahı azaltır. Sıcak mizaçlı kişilere iyi gelir. Safrayı idrar yoluyla azar azar attırır.

Zararları: Sevdavi mizaç sahibi kişilerin midelerini şişirir ve kas ağrılarına neden olur.

Zararının giderilmesi: Kurutulmuş beyaz baharatlar eklenmeli ki zarardan ziyade yararlı olsun.

Koyu ve katı olmayan şarabın yararları: Güzel yapılırsa en iyi şaraptır. Mutedil mizaçlı kişiler için uygundur.

Zararları: Sıcak mizaçlı kişiler için zararlıdır.

Zararının giderilmesi: Su ve gül suyuyla ya da nar habbeleriyle karıştırılırsa zarar vermez.

Acımtırak ve koyu renkli şarabın yararları: Mide gazını alır. Balgamı söker. Mide ve karın ağrılarına iyi gelir.

Zararının giderilmesi: Su ile karıştırılıp ekşi yiyeceklerle tüketilmelidir. Nukl-ı meyve¹³ ile ekşitilmeli ve öyle içilmelidir ki zarar vermesin.

Reyhâni şarabının yararları: Kalbi ve mideyi güçlendirir. Mide gazını alır. Hastalık sebebiyle artan vücut ateşine iyi gelir. _

Zararları: Baş ve göz ağrısına neden olsa da bu ağrıları çabucak dindirme özelliğine de sahiptir.

Zararının giderilmesi: Kafur, gül suyu, menekşe veya nukl-ı meyve ile ekşitirler.

Yeni şarabın yararları: Bedendeki kan miktarını artırır. Damarları (kanla) doldurur. Başı buğulandırır.

12 Buradaki buhar; islim veya istim manasında kullanılmış olup, buğulanmak anlamına ya da sarhoş olmak, demlenmek gibi manalara da gelmektedir. Nitekim klasik metinlerde bu şekilde geçer. Örneğin Kabusnâme'de şarap içme adabıyla ilgili şöyle bir ifade yer alır: "Hafta boyunca içki buharı ile doldurduğün beyin ve vücut damarların, o bir gecede az da olsa dinlenmiş ve temizlenmiş olur..." (Kabusnâme, 1380: 70).

13 Nukl, nakl, nukul meyve, şekerli hamur ve şekerlemelerden oluşan yiyeceklere denir. Osmanlı'da *sükkeri nukl* ya da *nukl-ı şeker* olarak da adı geçmektedir. Nukl, eskiden şarap ile tüketilen her türlü mezeye verilen isimlendirmedir (Nevruzname, 1380: 106). Burada kurutulmuş meyve ya da kuru meyve karışımı mezeler kastedilmiştir.

Zararları: Vücudu nemli, midesi aşırı gaz üreten ve aşırı balgamlı kişiler için uygun değildir.

Zararının giderilmesi: Kuru nohut ve baharat türleri ya da kuru meyveli mezelerle tüketilmelidir.

... şarabının¹⁴ yararları: Balgamlı ve mide gazına sahip kişiler için yararlıdır. Sıcak mide ve karaciğere iyi gelir. Buharlanmadan/buğulanmadan şikâyet edenler için faydalıdır.

Zararları: Zayıf, kuru ve cılız kişiler için zararlıdır.

Zararının giderilmesi: Su ile karıştırılmalı ve keşkab¹⁵ ile tüketilmelidir. Soğuk meze ve taze meyvelerle birlikte tüketilmesi zararlıdır.

Damıtılmış karışımı/aromalı şarabın yararları: Çabuk sarhoş olup hemen baş ağrısı tutanlar için iyidir. Sıcak mizaçlı kişilere uygundur.

Zararları: Midede gaz yapar. Eklem ağrılarına neden olur. Mide ve karaciğeri soğutur.

Zararının giderilmesi: Et suyu, pastırma, baharatlılar veya kuru meyve mezeleriyle tüketilmelidir.

Ekşimsi şarabın yararları: Mide ve karaciğeri sıcak kişiler için uygundur.

Zararları: Cinsellik isteğini azaltır, sırtı zayıflatır.

Zararının giderilmesi: Saf paça (suyuyla) tüketilmeli, helva ve tatlılarla birlikte içilmeli böylelikle zararı düşürülmelidir.

Güneş görmüş şarabın özelliği: Şaraplar içinde en yumuşak ve sindirimi en kolay olanıdır.

Zararları: Kısa sürede kanın bozulmasına neden olur.

Zararının giderilmesi: Sekbâ,¹⁶ sumak ve narbâ¹⁷ ile tüketilmelidir. Ardından sirkencübinle¹⁸ içilmelidir ki zararı bertaraf olsun.

Kuru üzüm şarabının yararları: Karışık/aromalı şarap gibi berrak ise kuru mizaçlıların meyledeceği bir türdür, sıcak mizaçlıların hoşuna gider.

Zararları: Siyah şarap gibi katı ve koyu olurda kötü kokarsa, sevda hıltını artırır. Midede gaz yapar, göbek çıkartır, karaciğer yollarını tıkar

Zararının giderilmesi: Sirkencebin, hindiba suyu, salatalık ya da tohumluk salatalığın çekirdekleri ...¹⁹

14 Nüşada ve de kitapta şarap adı düştüğünden okunamamıştır.

15 Keşkab: Mehtab vezninde arpa çorbasına denir (Burhân-ı Katı, 2009: 436). Şarap içiminden sonra arpa suyu tüketilmesinin önerildiği bir diğer klasik eser de Kabusnâme'dir ki orada da şöyle bir ifade yer almaktadır: "Öyleyse yemek yemen gereken yerde şarap içme. Yemekten sonra üç kez susuzluğunu ya su ya da arpa suyu ile gidermedikçe şarap içmeye koyulma..." (Kabusnâme, 1380: 68).

16 Sekbâ: Sirke çorbasına denir (Kimya, 1385: 635).

17 Narbâ: İçinde nar habbelerinin bulunduğu nar suyu ya da nar çorbasıdır (Burhân-ı Katı, 2009: 542).

18 Sirkencebin ya da sirkengebin de denir. Balla sirkenin karışımı olan, harareti kesen, safrayı söndüren bir tür ekşi şerbettir (Kimya, 1385: 636).

19 Nüşa ve de kitapta cümle yarı bırakılmış, tamamlanmamıştır.

Hurma şarabının yararları: Özellikle de taze iken tüketilirse kilo aldırır, kan yapar.

Zararları: Katıdır ve sindirimi zordur, kokusu kötüdür. Karaciğer yollarını kapatır. Sevda hıltının artmasına neden olur.

Zararlarının giderilmesi: Nar şarabı, sirkencebin ve sevda hıltını azaltan ilaçlarla tüketilmelidir ki zarar vermesin (Nevruznâme, 1380: 60-65).

Sonuç

Nevruznâme'nin Ömer Hayyam'a aidiyeti tartışmalarından bağımsız olarak; eserde kadim İran kültür, medeniyet, edebiyat ve mitolojisinden kesitler ve izler görmek mümkündür. Eserde antik ve orta çağ tarihinin önemli materyalleri, yaşam malzemeleri ve belli başlı ürünleri hakkında bilgiler verilmiştir. Hakkında bilgi verilmiş bu ürünlerden birisi de şaraptır. Eserde şarap mecazî değil tamamen hakikî ve dünyevi özelliğiyle ele alınmış, yararları ve zararlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Eserde müellife ait ifade ve yaklaşımlardan şarabın, helallik ya da haramlık şeklindeki fihhi ve dini açılardan hükmünün ne olduğu değil tamamen tıbbi yaklaşımları ile değerlendirilmiş olduğu görülmektedir. Keza çalışmada da görüldüğü üzere gerek Ravendi'nin, gerek İmam Fahreddin er-Râzi'nin ve gerekse ortaçağ dönemine ait diğer kaynakların, şarabın yarar veya zararlarıyla ilgili aktarmış oldukları bilgilerin, aşağı yukarı aynı bilgiler olduğu, benzer inanış ve tanımlamalar şeklinde aktarıldıkları da anlaşılmıştır ki bu da bizlere ortaçağ ve öncesinde bu inanışların pek çok kesim tarafından benzer yaklaşımlarla ele alındığını göstermektedir. Ayrıca şaraba dair verilmiş bu bilgilerin kaynağının Yunan ve İranlı hekimlerin ortak görüşleri olduğu da anlaşılmıştır. Eserde şarapla alakalı yaklaşımların geleneksel tıp çerçevesinde değerlendirildiği de görülmüştür. Bu açıdan eserdeki bilgilerin geleneksel ve alternatif tıpla ilgilenen kişiler için kaynak mesabesinde olduğu söylenebilir. Ayrıca eserin şarapla ilgili kısım ve anlatılarına bakıldığında bu anlatıların; meşhur rubaileri ile tanıdığımız Ömer Hayyam'a aidiyeti noktasında kanaat hasıl oluşturmuşsa şayet, bunun Hayyam'ın dünya görüşü ve felsefi anlayışı ya da şaraba yaklaşımıyla da birebir ölçüştüğü söylenebilir. Zira; *“Bir damlacık köhne şarap yeni bir mülkten evlâdır / Mey(i) olmayan her tarikten dışarı çıkmak evlâdır / Şarabın tortusu Feridun'un tahtından yüz kat iyidir / Testinin balçıktan kapağı Keyhüsrev'in tacından evlâdır* (Hayyam, 1371: 104) diyen bir Hayyam'ın şarapla olan ilişkisi, belli ki sadece şiirin ihtivası gereği mecazî yaklaşımlarla değil arkasında dünyevî ve maddeci bir yaklaşımın olduğu bir ilişkidir. Bu yaklaşım biçimi Ömer Hayyam'ı dindar, zühd ve tasavvuf ehli ya da şeriata sarılmış bir alim gösterme çabalarına ket vuran bir yaklaşımdır ve Hayyam'ın şiirlerinde geçen şarabın mecazî şarap olduğu yorumlarını boşa çıkaracak cinstendir. Ancak aynı yaklaşım Ömer Hayyam'ı fasık ve din dışı

gibiymiş göstermeye kifayet edecek türden de değildir. Şairi daha rasyonel açılardan değerlendirmeye sevk edecek türdendir. Dolayısıyla klasik doğu edebiyatlarında çeşitli varyant ve kavramlarıyla birlikte hakiki ya da mecaz şekillerde kullanılan bir nesnesin, İran sahasındaki tarihsel, dini ve mitolojik arka planının bilinmesi gayesiyle hazırlanmış bu çalışmayla birlikte, Ömer Hayyam'la ilgili değerlendirmeler daha rasyonel bir düzlemde seyredebilir, diyebiliriz.

Kaynaklar

- Asım Efendi, M. (2009). *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, İstanbul: TDK Yayınları.
- Ateş, S. (1975). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bahar, M. Taki. (1389). *Sebk Şinasi*, c. II, Tahran: Emir Kebir.
- Behrâmî, A. (2016). *İran Bayramları*, çev. Nihat Değirmenci, İstanbul: Demavend Yayınları.
- Ekberi Beyrek, H. (1399). “Şarap”, *Dairetü'l-Meârif-i Bozorg-i İslamî*, c. V, Tahran. <https://www.cgie.org.ir/fa/article/بهارش>
- Göksu, E. (2009). “Ömer Hayyam'ın Nevruz-nâmesi'ne Göre At ve At Türleri”, *Gazi Türkiyat*, 1(4), 21-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziturkiyat/issue/6717/90234>
- Hayyam, Ö. (1371). *Rubaiyyât-ı Hayyam*, haz. M. Ali Furuği-Kasım Gani, Tahran: İntişara-ı Esatir.
- Hayyam, Ö. (1371). *Rubaiyyât-ı Hayyam*, haz. M. Ali Furuği-Kasım Gani, Tahran: İntişara-ı Esatir.
- Hayyam, Ö. (1380). *Nevruz-nâme*, haz. Mucteba Minevi, Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Hürremşahi, B. (1380). *Hafiz-nâme*, c.I, Tahran: İntişarat-ı Surûş
- Hürremşahi, B. (1380). *Hafiz-nâme*, c.I, Tahran: İntişarat-ı Surûş
- İnalçık, H. (2010). *Has Bahçede 'Ays ü Tarab, Nedimler, Şairler, Mutrîbler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kanberi, M. Rıza. (1384). *Hayyam-nâme*, Tahran: İntişarat-ı Zevvar.
- Keykavus b. İskender, U. (1380). *Kabus-nâme*, haz. Gulamhuseyn-i Yusufi, Tahran: İntişarat-ı İlmi-Ferhengi.
- Mahdum, A. N. (2003). “Ömer Hayyam'ın Nevruz-nâme'si Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 144/227-232. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, <https://www.researchgate.net/publication/340633786>
- Ravendi, M. Ali b. Süleyman. (1385). *Rahetu'l-Südûr vel-Rivayetu'l-Sûrur*, haz. Muhammed İkbâl, Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Selahpûr, C. (1385). *Kimya, Ferheng-i Cami'-i Farisî be Turki-i İstanbulî*, Tahran: İntişarat-ı Cengel.
- Selahpûr, C. (1385). *Kimya, Ferheng-i Cami'-i Farisî be Turki-i İstanbulî*, Tahran: İntişarat-ı Cengel.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.